

Subjektif Materyalizm Çağı ve Kaybolan Gerçeklik

The Age Of Subjective Materialism And The Lost Reality

Oktay Taftalı

Özet: Modern impresionist hayat, olası “insanlık umudunu” başı, sonu ve hızı belirsiz bir koşuya indirgemiştir. Peşinde koşulan şey maddedir, ama bu, akışkan, an içinde değişen, kişiden kişiye sayısız farklılıklar arz eden ve hayatın olası ahlâki ve hakiki zenginliğini sadece taklit eden; -miş gibi yapan bir maddedir.

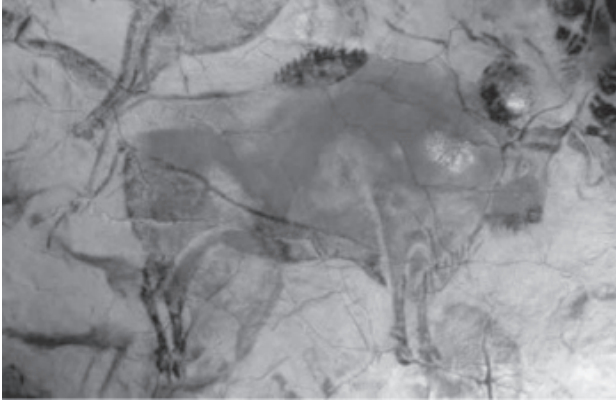
Anahtar Kelimeler: Akış, Oluş, İmpresyonizm, Subjektif-Objektif Materyalizm, Naturalizm.

Abstract: Our modern, impressionist life has reduced the “hope of humanity” to a race without a definite beginning, end and speed. The prize is matter but this is a matter which is fluent, ever changing, differing for each people and which simulates and copies the real and moral richness of the life.

Keywords: Flux, Becoming, Impressionism, Subjective-Objective Materialism, Naturalism

Mağara resimlerinden, Rönesans sonrası döneme değin, akıp giden binlerce yıl boyunca, insanlığın gerçeklik algısı naif, fakat bir o kadar da işlevseldir. Maddi dünyanın ve o dünyayı mümkün kılan formların herkes için geçerli bir ortak algı olarak kendiliğinden kabul gördüğü çağlar, tekerleğin, yazının, aritmetiğin icadını, ilk astronomi hesaplarının yapılabilmesini ve gerçekliğe dair daha birçok bilgi ve buluşu mümkün kılmıştır. Bu naif kavrayış açısından, insanın, duyuları aracılığıyla kavranması mümkün olmayan bir ruhlar; idealar alemi veya evrensel bir akıl, logos, nous ya da benzer bir ilk neden vardır. Fakat onun berisinde, bu yeryüzünü oluşturan maddi dünya, hemen herkes için ortak bir maddi gerçeklik oluşturur. Bir ağaçtan düşmüş olmanın acısı, ağaçtan düşen herkes için ortak bir gerçekliktir. Bu naif kavrayış -veya felsefi/estetik bir tanımla söyleyecek olursak; bu **objektif natüralist** kavrayış açısından, binlerce yıl boyunca gök gürültüsünden, kış günlerinin dondurucu soğuğuna, akan kanın kırmızılığından, denizlerin maviliğine dek, varlığa dair sayısız fenomen, -bilebildiğimiz kadarıyla Sofistler dışında- gerçekliğinden hemen hemen kimsenin şüphe etmediği maddi verilerdir.

Üç boyutlu Euklides geometrisinin, daha sonraları mekanik materyalist Newton fiziğinin açıklayabildiği, güvenli, anlaşılabilir bir dünyadır bu. Mağara duvarlarında yer alan bir yaban sığırcı çizimi ile, Rönesans dönemi bir resimde yer alan sığırcı figürü arasında, arada geçen binlerce yıla rağmen, sadece çizim ve boya tekniğinin öngördüğü kadarıyla bir farklılıktan söz edebiliriz. Arada geçen binlerce yıl boyunca, insanın varsayılan gerçeklik algısında ve o algıyı yansıttığı çeşitli tasarımlarında temel bir farklılık yoktur. Dolayısıyla gerçeklik, gerçeklik olarak vardır ve yaygın kanı uyarınca benim gördüğüm bu dünyayı başkaları da, tıpkı benim gördüğüm gibi görmektedirler.

25 bin yıllık bir mağara resmi; yaban sığırı: İspanya¹

Ne var ki, modern dünyanın başlangıcı sayabileceğimiz 1688 İngiliz devrimiy-
le birlikte, merkezi insanlığa hakim olan **objektif naturalist (materyalist)** görüş,
yerini **subjektif naturalist (materyalist)** bir başka dünya tahayyülüne bırakıyor-
du. İngiliz Devrimi'nin havarisi olmak bir yana, aynı zamanda Bilgi Teorisi'nin
de kurucusu olan John Locke (1632-1704) ve onun izleyicisi David Hume (1711-
1776) tarafından geliştirilen empirist-empresyonist tahayyül, George Berkeley'in
(1685-1753) subjektif idealizmi gibi gerçekliği toptan yadsımıyor ancak onu salt
duyu verilerine indirgeyerek, sonu gelmez bir özneliliğin önünü açıyordu.

Merkur und Argus / Petrus Paulus Rubens (1577-1640)²

¹ <http://evrimhaberleri.com/2012/02/28/ispanyada-25-bin-yillik-magara-resimleri>. (02.01.2014)

² <http://www.viatoura.de/gemaeldegalerie-alte-meister.html> (02.01.2014)

Locke'a göre insan doğuştan hiçbir bilgiyi beraberinde getiremezdi. İnsanın, varlık ve nesneler dünyası hakkındaki bilgisi, sadece tecrübeye dayalı duyu ve-rileriyle mümkündü. İnsan dünyaya boş bir zihinle gelir, ancak bu zihin empirik tecrübeyle dolar, hatta kimi zaman ve kimi ideler açısından yetişkinlikte bile boş kalabilirdi.

İmkânsızlık ve özdeşlik adlarıyla, doğuştan ya da bizimle birlikte teşekkül etmekten alabildiğine uzak olan iki ide vardır. Onları zihnimizde doğru teşkil edebilmek için kanımca bir hayli çaba ve dikkat gerekir. Onların bizimle birlikte dünyaya gelmesi öylesine uzaktır; onlar çocukluğun ve gençliğin ilk düşünce-sinden öylesine uzaktırlar ki, sanırım birçok yetişkin insanda dahi mevcut olma-dıkları sanılabilir.³

Buna göre varlık, sürekli bir akış ve oluş içindedir. Dolayısıyla varlık hakkın-daki bilgimiz, an içinde edindiğimiz duyu verilerinden başkası değildir. Oluş içindeki varlığı, anın her bir durumuna göre yeniden ve yeniden tanımlamak, onun hakkındaki bilgimizi her an yenilemek gerekiyordu. Artık tek bir gerçek-likten söz etmek mümkün değildi. Görünen empirik varlığın arkasında ne bir ilk neden, ne bir kurucu akıl (logos), ne de bir ilk örnek (idea) vardı. Empirist-emp-resyonist dünya kavrayışı salt bir felsefi problem olmaktan çıkmış, Avrupa'da bir dönemin yaşama kültürü haline dönüşmüştü. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Ernst Mach (1838-1916) empirist-empresyonist bilgi teorisini zirveye taşıyor ve nesne-ler dünyası hakkındaki naif kavrayışı şöyle eleştiriyordu:

Nesneler duyumları üretmezler, tam tersine element karmaşaları (duyu kar-maşaları) nesneleri teşkil ederler. Fizikçiye nesneler kalıcı, gerçek, buna karşın duyumlar, onların akışkan geçici görüntüleri olarak yansır, böylece o, bütün nes-nelerin, duyu karmaşalarının sadece zihnindeki sembolleri olduğunu geçirir.⁴

Ernst Mach'a göre duyu karmaşalarından oluşan varlık, arkasında herhangi bir ilk neden, bir töz, vb. olmaması itibarıyla, iki boyutlu bir yapı sergiler. İşin ilginç yanı, aynı zaman diliminde; 1874 Paris'te açılan ilk empresyonist sergide; başta sergiye ve bu akıma adını veren Monet'nin "güneşin doğuşundan izlenimler" adlı eseri olmak üzere bütün resimler iki boyutludur. Perspektifi önemsemeyen, fırça darbelerinden ve renk tuşlarından oluşan "izlenimci resim", konturların, ışığın ve gölgenin birbirleri içinde eridiği, devinim halinde "titreşen", "akışan" ve böylece sürekli değişen izlenimlerden bir dünya kuruyordu.

Konuya yabancı olmayanların bildiği gibi, gerçekliği, sürekli devinen, akış ve oluşa tâbi duyu karmaşaları olarak ele alan ve bunun resmini yapmayı amaç edi-nen **subjektif naturalist** bir resim anlayışından söz ediyoruz. Empresyonist re-sim, bir açık hava resmidir. Başta Monet olmak üzere Renoir, Pissaro, Sisley gibi

³ John Locke: *Versuch über den menschlichen Verstand*. Buch I, Bd. 1, übersetzt und eingeleitet von C. Winckler, 5., durchgesehene Auflage. Hamburg: Meiner 2000, s. 81. f.

⁴ Ernst Mach, *Erkenntnis und Irrtum. Skizzen zur Psychologie der Forschung*, Leipzig: Verlag von Johann Ambrosius Barth, 1905, s. 23.

empresyonist ressamilar ilgilerini ağırlıklı olarak kırlara, vadilere ve benzeri tabiat kesitlerine yöneltmişlerdir. Empresyonizm bu bakımdan zaten “naturalist” bir üsluptur. Bunun yanı sıra, resmedilen şeylerin soyut birer ideal form değil de bizzat varsayılan figüratif bir gerçeklik olması dolayısıyla da bu üslup bir naturalizmdir veya felsefi terimle materyalizmdir. Ancak bu binlerce yıllık geleneksel sanatın öngördüğü objektif bir materyalizm değil, maddeyi duyu karmaşalarının bir türevi olarak ele alan subjektif bir materyalizmdir.

Güneşin Doğuşundan İzlenim: Claude Monet (1840-1926)⁵

Bir bakıma nesneler dünyası ile izlenimlerin özdeşliğinden yola çıkan bu anlayış açısından, varlığa Herakleitos’cu / Protagoras’çı bir “akış” hakimdir. Dolayısıyla kalıcı olan, değişmeyen hiçbir şey yoktur. Bu sayede Sofist Protagoras’ın “*insan her şeyin ölçüsüdür*” şeklindeki ünlü deyişi, antik Çağ’a özgü bir retorik olmaktan çıkar ve modern dünyada yükselen subjektivizme güçlü bir dayanak teşkil eder.

Öte yandan 1913-1920 arası, sanayileşmede Ford Bandı’nın ve **kitlesel üretim** tekniklerinin keşfedildiği ve yerleştiği bir dönemdir. Bir başka açıdan 1900’lü yıllar: Kapitalizm’in serbest rekabetçi döneminin bir daha geri dönmek üzere ana yurdunu terk ettiği ve sermayenin tekelleri aşamaya sıçramasıyla ortaya çıkan, yeni sömürgeciliğin başlangıç yıllarıdır. Sanat terminolojisi bakımından **subjektif naturalizm** olarak adlandırılabilen dünya tahayyülü, kapitalist medeniyetin belirlediği yaşam ve kültür alanlarında felsefi terminoloji kapsamında **subjektif materyalizm** olarak belirlenebilir. Kapitalist modernizmin belirlediği

⁵ <http://www.devoir-de-philosophie.com/dissertation-impression-soleil-levant-monet-173750.html> (03.01.2014)

dünya, tanrısızlaştırılmış, metalaştırılmış, bireyin, haz, şiddet, şehvet ve hırs türünden duygu ve duyarlıklarını provoke eden ve provokasyonun amacına ulaştığı durumları, bireye “başarı” olarak tanıtan “ben” merkezli ve bir o kadar da tutucu bir dünyadır. Bireyin tüm duyarlıklarını provoke etmeyi amaçlayan bir “ürünler” dünyası, onu çepeçevre kaplamakta, her bir duyusuna karşılık, o duyuyu taklit eden, onu uyaran bir metayı, ona ihtiyaç olarak dayatmakta ve sahip olmasını talep etmektedir.

Onların algıları [çağdaşlarımızın algıları] her an karşılaştıkları şeyler tarafından öylesine taklit edilir ki, orada herhangi bir şeyi keşfedebilmek için uzunca bir süre duraksamazlar. Karşılaşılan yeni formların an’daki etkisi, birçok insan için kendilerini daha çok evlerinde ve daha rahat hissettikleri eskiye geri dönmelerinin nedenidir. Onlar tüketicinin dilini konuşurlar, kişi, izlenimleri biriktiren, izlenimlerin pasif alıcısıdır.⁶

Bu dünya iştah uyandırdığı kadar, tehdit ve tedirginlik de uyandıran bir dünyadır. Birey hem bildiği tanıdığı ve ona güven veren formlardan kurulu bir yuva özlemi duyar ama hem de tüm etrafını saran ve albenisiyle insanın başını döndüren provokatif tüketim unsurlarına yönelmek ister. Ve kısır döngü içeren bu süreç, üzerine bindirilen, çalışma; olmadı bir yolunu bulma, kazanma, başarılı olma ve sahip olma basıncıyla birlikte, bireyin kendi kendisinden başka bir şeyle meşgul olmasına asla fırsat tanımaz. Artık bireyin hayatı da Ford bandında akıp giden kitlesel üretimin bir taklidi; onun bir bileşenidir.

Zaman ve varlık akıp gitmektedir, varlığın akan görüntüleri, salt görüntü değil, aynı zamanda saniyelere endekslenmiş borsa, döviz, kur ve para gibi sembollerdir. Paranın da akışkan (likit) bir fenomen olarak tanımlanması, bu bakımdan hayli açıklayıcıdır. Para zamanla birlikte akmaktadır. Akışın hızı, bireyi provoke eden bir başka unsur olarak ayrıca dikkat çekicidir. Öyle ki, pek az insan o hıza ayak uydurarak akan “likit”ten bir birikim oluşturabilmekte, zengin olmaktadır. Genelde geniş kitleler asla bu akışın hızına erişemezler, ancak akışı bildikleri (!); onun farkına vardıkları için, onu her an yakalayabilecekleri yanılsaması, sahte bir yaşam umudu olarak ortama hakimdir. Böylece modern empresyonist hayat, olası “insanlık umudunu” başı, sonu ve hızı belirsiz bir koşuya indirgemıştır. Peşinde koşulan şey maddedir, ama bu, akışkan, an içinde değişen, kişiden kişiye sayısız farklılıklar arz eden ve hayatın olası ahlâki ve hakiki zenginliğini sadece taklit eden; -miş gibi yapan bir maddedir.

Bilgi teorisi kapsamında ana fikrini Ernst Mach düşüncesinden alan bu dünyanın öngördüğü obje kavrayışı, fizik, kimya gibi tabiat bilimlerinde dahi objektif, genel-geçer bir gerçekliğin mümkün olamayacağı tezine dayanıyor.

Dolayısıyla maddi gerçeklik veya maddenin gerçekliği artık sonu gelmez bir tartışma konusudur. Bundan böyle geniş kitlelerin burunlarının ucundaki “olası

⁶ Marshall McLuhan, *Das Medium ist die Botschaft*, Dresden: Fundus-Bücher, 2001, s. 63.

objektif" gerçeği algılamaları, algıladıkları şeyi görmeleri mümkün değildir. Anlatırsınız, gösterirsiniz ama kimse anlamaz ve siz kitlelerin bazı apaçık gerçeklikleri görmemesi karşısında şaşakalırsınız. Almanya'da Hitler yıllarına, bizde % 92 kabul gören 12 Eylül Anayasası'na ve uzak-yakın tarihte benzer örneklerle denk gelenler, bu "gerçek üstü" ve "Kafkaesk" durumun acısını yaşamışlardır.

Töz'den, kurucu bir akıldan veya arka plandaki bir ilk nedenden arındırılarak iki boyuta hapsedilmiş olgu ve olayların, zamanın en küçük birimi olan an'a indirgendiği bu türlü bir yaşama kültüründe, zenginliğin paylaşımı da, hemen bütün "ahlâki olan"ın an'a indirgenmesi gibi, para içindeki olası en küçük birime, yani birkaç kuruş sadakaya indirgenir. Arada herhangi bir yardım kutusuna atılan üç beş kuruş, sadece dini günlerde anımsanan yoksullar, "görünürde" vicdani talebi yerine getirmek için yeterlidir. Bunun ötesinde toplumsal kolektif bir idealizm, bireyin, uğruna hayatını adayabileceği, insanın çeşitli eylem alanlarını ifade eden, sanat, bilim, siyaset vb. amaçlara yönelik herhangi bir "salt ideal" söz konusu değildir.

Veya bu alanlar, birer toplumsal idealden öte, birer "hobby"e, hâttâ birer tüketim objesine dönüşebildikleri oranda ilgi görmeye elverişlidirler. Yardımlaşma kurumlarının, reklam panolarına, TV reklamlarına yansıyan, yoksullar, eziyet gören kadın ve çocuklar veya savaş kurbanları, vb. dayanışma ilanları, birer yardımlaşmadan çok, "iyiliği" satın alma yoluyla, vicdanları teskin etme çabası şeklinde anlaşılabilir.

Görünen o ki, Protagoras'ın dahi hayal edemeyeceği tarzda bir öznellik, bütün Sokratesçi öğretileri ve ahlâki aşırılık, insanı her şey "bana" göre ve "ben" içindir yargısının meşruiyetine ikna etmiştir. 20. yüzyıldan 21. yüzyıla girildiğinde, gerçeklik bütünüyle metalaşmış veya içinde yaşadığımız nesneler dünyası salt metaya indirgenmiştir. İnsanın yeryüzünde varolduğu günden beri fiziki ve ruhsal varlığının sürekliliğini temin edebilmek için zorunlu olduğu iki ihtiyaç: beslenme ve güvenlik, salt "produkt"lardan oluşan bir alanın konusudur. Ancak Kapitalist Medeniyetin empresyonist yaşama kültürü, burada gerçekliğe bir kez daha takla attırır. Ve ürünü, ürünün taklidine, görüntüsüne indirgeyerek, bir yandan çok satmaya, fakat çok satarken de onun gerçekliğini ortadan kaldırma-yaya yönelir.

Dikkatleri Ford bandından mamûl mala ve ürüne yönleltmek için, açıkça girilen reklam şimdi kanıksanmış temel unsurdur. Elektronik çağa ayak basılmasıyla birlikte, mamûl hazır malın bilgisi yerini kaybetmiş, böylece ansızın reklam, ürünün yerini almıştır.⁷

Günümüzde elektronik ağlarla donatılan bu dünyada, her köşe başında birer ekranla karşılaşırız, yetmiyor cebimizde de bir ekran taşıyoruz. Görüntü, imaj, marka, sunum gibi unsurlar bizzat tüketim objelerinden; ürünün kendisinin

⁷ Marshall McLuhan, *a.g.e.*, s. 126.

den önce geliyor. Baktığımız her ekran, bize içi dolu bir bal kavanozunun uyan-
dıracağı iştaha denk ürünler sunuyor. Ancak ne var ki, dünya ölçeğinde geniş
kitleler açısından, bu kavanozu sadece dışından yalamak mümkündür. Maddi
gerçekliğin salt iki boyutlu ve akışkan bir görüntüye indirgenmesi sayesinde san-
nal gerçeklikle maddi gerçeklik arasındaki farklılık da algılama düzeyinde orta-
dan kalkmış oluyor. Ve ondan ötürü TV filmlerinde rol alan kimi şahısların, ger-
çek hayatta da rolünü yaptığı kahramanın kendisi olduğuna inanılıyor. Oturma
odasının maddi gerçekliği, onun içinde yer alan bir elektronik cihazın yaydığı iki
boyutlu görüntülerle özdeşleşiyor ve dünya hakkındaki bilginiz, size taşınan ve
hakikatini sorgulama imkânına sahip olmadığınız bu görüntülerden oluşuyor.
Gerçekliğin hakikatini aramak, onu talep etmek ihtiyacından sıyrılmış, dahası
böyle bir ihtiyacın birey ve toplum hayatı açısından bir zorunluluk olduğunu
unutmuş kitlelerin, psikiyatri kliniklerini doldurmasından ve bu istikamette tü-
ketilen ilaç miktarının patlama yapmasından daha doğal ne olabilir. Gerçeklik
algısının yitirildiği bir ortamda birçokları için sıradan gündelik hayatın bile her-
hangi bir “coaching” yardımı olmaksızın sürdürülememesi, ayrıca tartışılması
gereken bir konudur.